

«ХОЧУ ГРАНИЧНО ВІДВЕРТО ВИСЛОВИТИСЯ»

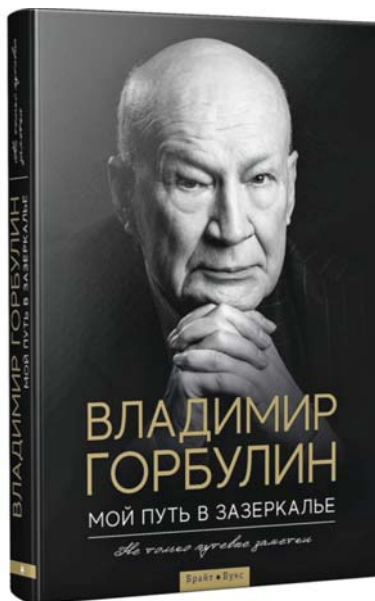
Презентація нової книги В.П. Горбуліна «Мій шлях у задзеркалля. Не лише дорожні нотатки»

14 березня 2019 р. у Києві в Українському домі відбулася презентація нової книги відомого державного діяча, першого віце-президента НАН України академіка Володимира Павловича Горбуліна «Мій шлях у задзеркалля. Не лише дорожні нотатки».

Концертна зала Українського дому — досить простора, місце приблизно на 500 — була заповнена вщерть. Люди купчилися в проходах, примочувалися на сходинках. Усі терпляче очікували початку творчого вечора Володимира Горбуліна «Хочу гранично відверто висловитися». Ті, хто встиг вже замовити в інтернет-магазині і прочитати нову книгу В.П. Горбуліна «Мій шлях у задзеркалля. Не лише дорожні нотатки», знають, що організатори дуже влучно використали цитату з неї для назви цієї події. Багато хто придбав книгу прямо тут, у фойє, і тепер зосереджено гортає сторінки. Дехто явно спеціально приніс свій примірник, вже опрацьований, з нотатками — з-під обрізу видніються паперові закладки.

Серед присутніх багато відомих на всю країну постатей: політики, держслужбовці, народні депутати, вчені, дипломати, конструктори, промисловці, журналісти, культурні і громадські діячі. Мимоволі замислюєшся, що саме могло звести в одній залі таких різних людей: різних за професією, статками, віком, поглядами та уподобаннями? Що спонукало їх відкласти свої повсякденні справи і після напруженого робочого дня прийти сюди? Вдивляючись у знайомі і незнайомі обличчя, напрошується відповідь. Усіх їх поєднує спроможність і бажання мислити, розмірковувати над складними проблемами, ставити собі непрості запитання і принаймні намагатися шукати на них відповіді.

А ще їх, мабуть, привела сюди повага і симпатія до винуватця події — людини непересічної, справжнього професіонала, інтелектуала з гострим аналітичним розумом і високою мораль-

ною планкою, глибоким внутрішнім почуттям відповідальності, людини, для якої слова «служіння державі» так і не перетворилися на усталений чиновницький штамп. І, що найголовніше, — людини мудрої, виваженої, здатної завдяки своєму величезному життєвому і політичному досвіду чітко відокремлювати зерна від плевел, розглядати будь-яку, навіть найскладнішу ситуацію глибоко і водночас нібито «зверху», не тонути у дрібницях, прораховувати розвиток подій на багато кроків уперед.

«Я щиро радію, що стільки людей прийшли на цю зустріч не лише із цікавості, а й тому, що втратили почуття остраху, адже далеко не кожен готовий зазирнути у задзеркалля», — з притаманною йому тонкою іронією привітав присутніх Володимир Павлович. І далі вечір, як і очікувалося, пройшов у душі приємного невимушеного спілкування — охочі виходили на сцену поділитися своїми думками після прочитаного, багато було поставлено запитань із залу на найрізноманітніші теми, на які В. Горбулін давав короткі і напрочуд чіткі відповіді, приправлені шаром витонченого гумору.

Отже, нова книга В. Горбуліна «Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки» вийшла російською мовою у видавництві «Брайт Букс» невдовзі після його публіцистичних бестселерів «Світова гібридна війна: український фронт», «Донбас і Крим: ціна повернення», «Хроніки передбачень: 2006–2017». Автор відверто зізнається, що написати цю книгу його спонукала складна ситуація, в яку потрапила Україна, — війна, майже повна переорієнтація економіки, а тепер ще й президентські та парламентські вибори, від яких залежить подальша доля країни.

З одного боку, «Мій шлях у задзеркалля» — це спогади автора, розповідь про його унікальний досвід спільної роботи і особистого спілкування з усіма п'ятьма президентами незалежної України, трьома генеральними секретарями НАТО і багатьма високопосадовцями інших держав — ключових гравців на геополітичній шахівниці. Він розкриває нюанси доленосних для України подій, дає змогу зазирнути за лаштунки перемовин під час підписання най-

важливіших міжнародних угод, доступно пояснює геополітичні пасьянси, які на довгі роки зумовили ті чи інші вектори розвитку України. З іншого боку, це все ж таки «не лише дорожні нотатки». У жодному разі цю книгу не можна віднести до жанру мемуарів. Звертаючись до минулих днів, В. Горбулін глибоко аналізує події, розмірковує над тим, як вони вплинули на розвиток новітньої української історії, оцінює зроблені кроки, відверто вказує на помилки, зокрема і свої. Але найголовніше, автор відкрито попереджує про нинішні небезпеки і пропонує свої «рецепти» подолання вже наявних викликів і тих, які з великою ймовірністю постануть перед Україною на новому етапі її розвитку.

«Історія не тільки однієї країни, а й усієї цивілізації свідчить, що минуле багато в чому визначає майбутнє. Тому, намагаючись на тлі особистих спогадів оцінити нову українську епоху і вголос розмірковуючи над рецептами лікування і перспективами зростання видатної нації, я хочу гранично відверто висловитися про всі події, учасником яких мені довелося бути. Моя єдина мета — дати поколінням українців, що йдуть слідом, плідотворну поживу для роздумів, яка допоможе перетворити Україну».

Гранична відвертість, винесена у заголовок творчої зустрічі В. Горбуліна, взагалі червоною ниткою проходить через усю книгу. Автор дає безжально чесні й часто невтішні характеристики багатьом персонажам політичного театру своєї епохи, насамперед кожному з президентів України. Однак не слід шукати в тексті простих відповідей, хто хороший, а хто поганий, оскільки мудрість і полягає в умінні бачити світ у повному розмаїтті кольорів, а не лише у чорно-білому вимірі. Помилятися може будь-хто, проте помилки президентів, на відміну від пересічних людей, дуже дорого коштують усій нації. Та й загалом, «погана влада» не береться з нізвідки, вона породжується самим суспільством, яке дозволяє їй бути поганою. «Слід визнати, що всі без винятку українські президенти є продуктами сучасного суспільства, можливо, представляючи не найпрогре-

сивнішу його частину. Вони не обділені величною здатністю обприскувати маси, як дбайливий садівник, чималими порціями змішаного на двозначності популізму. Але, здається, всі вони без винятку геть позбавлені самоіронії».

На одне із запитань із залу, в чому полягає найбільша проблема нинішньої України, В. Горбулін відповів, що, на його думку, вона криється у тотальному непрофесіоналізмі, хронічному кадровому дефіциті, політичній і моральній деградації людей, які стоять при владі. Загалом питанню творення української еліти присвячено значну частину ключової глави книги «У новій системі координат. Україна-2030». Переповідати її немає сенсу, краще передати слово автору, оскільки, як правильно зазначив экс-міністр закордонних справ Володимир Огризко, тексти В. Горбуліна можна порівняти з класичним балетом, настільки в них все відточено і немає нічого зайвого. Отже, наведемо лише окремі фрагменти.

«Цілком зрозуміло, що окреслені в цій книзі портрети перших осіб української держави та їх оточення віддзеркалюють лише частину еліти, яка творить історію народу. Та й предмет моїх старань — зовсім не розповідь про лідерство як таке або про чарівне перетворення партійних функціонерів на олігархів. І тим більше не про способи досягнення і збереження влади. Я переслідував іншу мету — спробувати змусити співвітчизників звернути пильний погляд на всю політичну еліту і задуматися над своєю персональною участю в її формуванні. Підстави для цього є серйозні — ми кілька разів вже наближалися до таких державних катаклізмів, що легко можна було зазирнути в безодню. Переконаний, що всі ми тією чи іншою мірою відповідальні за легковажні рішення або за неправильний вибір у делегуванні відповідальності. На жаль, тут пригадуються слова Салтикова-Щедріна: «Глушовці теж були собі на умі. Енергії дії вони з великою винахідливістю протиставили енергію бездіяльності». <...>

Якщо ми погодимось, що головним досягненням Помаранчевої революції стало підвищення рівня свобод для кожного українця, то Революція Гідності відкрила формулу впливу

на владу. Дивна річ, але за наявності такого унікального досвіду розвитку громадянського суспільства в Україні й досі фундаментально не модернізовано владу і державу. Однією з причин є дефіцит еліти — країні потрібні нові обличчя політиків і професіоналів у широкому сенсі. На жаль, життя показало, що колишні польові командири Майдану і герої російсько-української війни здебільшого не конвертуються в людей, здатних ефективно управляти країною. Хоча певні зміни, звичайно, відбуваються, але до ефективного державного менеджменту Україні ще далеко. Вважаю, що громадянське суспільство і громадський контроль необхідні щодо будь-якої влади. І той незаперечний факт, що громадянські інститути в Україні виявилися сильнішими за державні, дає надію, що вирощування нових еліт, які відповідають новим вимогам до державного менеджменту, можливе.

Однією з ключових проблем нинішніх еліт України залишається їх нездатність позбутися маргінальності і містечковості. Це проблема історична і, відповідно, завдання глобальне, не виключено, що не на одне десятиліття. <...> Ймовірно, тому й досі в Україні не визріла національна ідея, прагнення реалізації глобальних національних амбіцій. А між тим ніхто не скасовував виняткового геополітичного положення України, що й зумовлює високу її залежність від зовнішніх чинників. Основні потенційні загрози для України на міжнародній арені пов'язані зі спробами економічного, політичного, культурного та інформаційного тиску. Ця тенденція поглиблюватиметься доти, доки Україна не стане невід'ємною частиною будь-якої колективної системи безпеки. Однак не слід забувати, що геополітичне положення одночасно є і козирем України. Саме цей фактор міг би перетворити Україну не лише на своєрідний міст між Європою і Азією, а й на регіонального лідера. <...>

На щастя, українська нація не тільки зберегла, а й зацементувала свою самоідентичність, цілісність і можливість подальшого розвитку — війна з Росією відіграла тут роль прискорювача. Але для гармонізації нації, формуван-

ня єдиної національної ідеї потрібно подолати досить довгу часову дистанцію — дуже хотілося б сподіватися, що вона обмежиться прийдешнім десятиліттям. Хиткість національної об'єднавчої ідеї робить багатьох наших громадян уразливими для ідеологічної обробки інформаційно-пропагандистської машини чужих, до чужих культур, які нібито затуляють собою власне українську. Не можу втриматися від цитування одного відомого висловлювання Ніцше про те, що культура є лише тоненькою яблучною шкіркою над розпеченим хаосом. А українська культура й того тонша, оскільки самі її носії нерідко безжально рвуть цю шкірку, зневірившись у майбутньому країни, яка насправді є великою. Однак правда і в тому, що в 2019 рік Україна увійшла більш згуртованою, монолітною і об'єднаною, ніж у будь-якій іншій історичній точці від появи нашої держави на карті світу в 1991-му. <...>

Можливо, внаслідок мовчання суспільства перспективний ряд нових облич у владі поки не сповнює оптимізмом. Переважно це або відомі постаті з передбачуваними перспективами для країни в разі їх підвищення, або відверті кон'юнктурники. Деякі з тих, хто міг би спробувати реалізувати себе на високих політичних позиціях, замість ризикованого для кар'єри руху боязко озиралися, не зумівши подолати горезвісну містечковість. Проте закон розвитку суспільства непорушний, як аксіома в геометрії. Як би там не було, зростання активів будь-якої держави забезпечують її еліти, іноді одинаки — особистості. І, як правило, це зовсім не політики, а культурні, інтелектуальні, наукові еліти, здатні формувати і зміцнювати національну ідею, цінності і смисли діяльності на певному відрізку часу.

Еліта — це насамперед люди, які, зважаючи на національні інтереси країни, особливості її регіонального і геополітичного положення, вибудовують внутрішньополітичний і зовнішньополітичний курс. Для цього зовсім не обов'язково обіймати певні посади, мати офіційні позиції. Для еліт характерний особливий спосіб мислення, нестандартний світогляд. Справжня еліта часом здатна впливати на рі-

шення, не перебуваючи в центрі їх прийняття. <...> Причому вік і фах тут не важливі, за кожним ім'ям стоїть щось нетлінне, незримо пов'язане з цією землею і цим простором. Саме це «щось» як продукт творчого інтелекту несе в собі ментальну енергію народу, цемент для будівництва психотипу, що сповідує певні цінності. <...>

Коли суспільство створить природні фільтри, двері до клубу національної еліти назавжди будуть зачинені для міністрів-українофобів або «професорів», які плутають Анну Ахматову з Ринатом Ахметовим. Слід навести порядок у голові, а потім вже реформувати державу. І доки ми вважатимемо «елітою» співаючих безголосих ректорів і перукарів, доки поліцію фінансуватимемо краще, ніж армію, кремлівські путіни не припинять насміхатися над нашою державністю, а Захід не повірить у те, що Україна — актив.

Якою має бути українська еліта? Безумовно, ці люди повинні бути високоосвіченими, різнобічно підготовленими, з гнучким мисленням і, найголовніше, — з високим почуттям відповідальності перед країною. <...> І ще одне: це люди, які не тільки і не стільки думають про сьогодні, скільки навчилися мислити категоріями майбутнього. Люди, для яких імідж і гідне становище у світі своєї держави — не порожній звук. І, звичайно, це люди дії, тому що мало користі від високоосвіченої інтелігенції, яка живе законсервовано, турбуючись про долю країни лише внутрішньо або рятуючись від проблем втечею. А за роки незалежності України, на жаль, змушений констатувати, в нашій країні утворився великий дефіцит людей дії.

Спробую прояснити своє бачення функціональних складових еліти. Їх дві, на мій погляд. Перша — це вміння реагувати на виклики історії і знаходити на них відповіді. Друга — формування суспільної моралі, вироблення ідеалів і кодексів поведінки; ця частина і стосується найбільше того, що називають інтелігентністю.

Хто в Україні претендує на елітарність? Не замислюючись над проблемою відповідальності перед майбутнім, до вітчизняної еліти себе

сміливо зараховували практично всі депутати Верховної Ради різних скликань у незалежній Україні. Особливо парадоксальним таке позиціонування стало в 2010–2013 роках, коли влада почала стрясатися від перетасовувань. Крім окремих представників серйозного бізнесу, до лав політичної еліти повалили люди з шоу-бізнесу, поп-культури, а іноді й спорту, а також політологи — нова зірка на політичному небосхилі. Ми стали свідками жахливої підміни понять: влада із засобу реалізації ідей перетворилася на ціль.

Усі ці різношерсті команди об'єднувало таке. По-перше, досягнуте матеріальне благополуччя і, природно, основна мета — отримання доданої вартості. Гроші, ще гроші, ще більше грошей! По-друге, можливість використовувати ці гроші для приходу в політику. І, по-третє, абсолютне нерозуміння ритмів життя суспільства, а отже, агресивне неприйняття таких цінностей, як свобода, справедливість і, що найстрашніше, — національні інтереси.

Українська «еліта» від певного моменту почала складатися переважно з людей, які на початку 90-х років змогли або легалізувати тіньові капітали, або конвертувати владу і зв'язки в такий капітал, або брати участь у відмиванні «сірих» чи «чорних» грошей. Принципову роль відіграла гранична слабкість, майже відсутність у радянській Україні контреліт, винищених за сімдесят комуністичних років, а отже, фактична непричетність до нового істеблішменту нерадянських сил. Особливості генезису господарів породили непродуктивний характер капіталу.

Крім того, Україні все ще не вистачає націоналізму — вона задихається від вакууму національної ідеї. На генному рівні українець відчуває наслідки культурного геноциду. Психологія пішла ще далі. Вони стверджують, що сучасна Україна інфікована загальним для всіх регіонів вірусом — синдромом невіри в те, що українська влада здатна забезпечити право кожного громадянина країни жити гідно, вільно і без остраху перед завтрашнім днем. <...> Звичайно, не можна забувати, що історія України чималою мірою зіткана з драм і тра-

гедій. Україна була постійним об'єктом агресії, не лише військової і політичної, а й культурної. Особливо постраждала українська інтелігенція. <...> Є ще один фактор, який загальмував розвиток справжньої української еліти. У результаті національного піднесення на рубежі 1990-х років до активних форм державного управління прийшло багато нових людей. Стався ефект, подібний до океанічного, коли прихована в глибинах холодна течія раптом проривається на поверхню і різко змінює температуру води, очищаючи її. Це був природний процес, але наскільки він очистив державну машину від соціалістичного бюрократизму? Серед цих нових людей, беззаперечно, були особистості, які з різних причин не змогли реалізуватися за радянських часів. Частина з них прагнула зробити щось корисне, але інша частина була обтяжена минулими образами і незадоволеністю внаслідок незатребуваності, ще одна частина дуже хотіла діяти, але не вміла. Все це заклало не найкраще підґрунтя для творчої роботи. <...>

Однією з проблем України виявилось піднесення дутих королів. Суспільство повинно бути достатньо мудрим, щоб вирощувати своїх лідерів, не дозволяючи їм перетворюватися на китайських імператорів. Саме суспільство має встановити принципові і непорушні правила для висунення і закріплення ефективних менеджерів на різних ділянках державної роботи. Створити умови, в яких було б немисливо призначати генерального прокурора без профільної освіти або ставити міністром оборони колишнього мільйонера. Унеможливити, щоб окремі угруповання впливали на долю всієї країни, покінчити з традиціями кумівства у владі, залученням «своїх і вірних» людей. Забезпечити дотримання законів і правил, протиставивши ручному управлінню прозорість, визначеність і передбачуваність державного управління.

Президенти і міністри мають звикнути до необхідності якісної комунікації з суспільством. Суспільству слід навчитися оперативно реагувати на обман з боку влади рішучими діями, створити систему маяків і орієнтирів для

тих, хто взявся керувати державою. І форму відповідальності, яка негайно призводить до відставки тих, хто не бажає чути народ і не має наміру йому служити.

Початок XXI століття є своєрідним вододілом. З одного боку, це кінець великої епохи Модерну, а з іншого — початок становлення якоїсь нової світової системи з поки що невизначеними контурами. При цьому діапазон оцінок того, що відбувається на планеті, дуже широкий: від констатації краху біполярного світу до проголошення «кінця історії».

І все ж Україна, маючи величезний потенціал, упродовж нового десятиліття здатна вийти на такий виток розвитку, який забезпечить їй неухильне зростання. В Україні є достатні

для цього ресурси практично в усіх сферах. <...> Україна має все для великих політичних і економічних перемог! Але для їх досягнення країна повинна вирішити головну внутрішню проблему — домогтися консенсусу всередині еліти, який, поширюючись на все суспільство, стане прообразом великої національної ідеї, зцементовуючи суспільство. Без цього каталізатора процес національної самоідентифікації наших громадян і впровадження національної ідеї в масову свідомість буде неприпустимо повільним. Загалом у України на рубежі 2030-х років є лише два шляхи: або стати сильною державою, або зіткнутися з реальною небезпечкою поглинання».

Олена Мележик